

TUŽALJKE

KORUŠKA

Prva priča, koju sam čula kao dete, kao što je i nebrojnoj drugoj slavenskoj dečici bila prvom pričom, bila je priča o Vrbskom Jezeru.

»U Koruškoj ima divno jezero. Zove se Vrbsko Jezero. U davni je bilo tamo selo, koje se zvaše Vrba. Ali ljudi u tom selu bijahu zli, pa je Bog poslao vodu, da ih potopi. Nastalo je jezero, gde su prije ljudi živeli, orali, sijali i želi. Katkada, retko se još vidi na dnu jezera selo i čuje se zvon s njihovog potopljenog zvonika.«

*

Prva istinska u istinu lepa priča iz prošlosti mog slovenskog roda je ona kratka povesna crtica, kako su slavenski seljaci ustoličivali svoje vojvode na Gosposvetskom polju. Nije to dugo trajalo. Došla je nemačka poplava i prekrila Gosposvetsko polje i sve je više rasla i brujala, dok nije sada izgubljenim za nas plebiscitom prekrila svu Korušku.

»Žao mi je, što sam vidio Korušku!« uskliknuo je jedan crnogorski študent, kad se pročulo, da nam je izgubljena. Sin crnogorskih brda i stena proplakao je za zelenim koruškim šumama, za belim koruškim selima, za modrim prozirnim koruškim jezerima, rekama i potocima.

»Da nisam vidio Koruške, ja ne bih znao što smo izgubili!«
A mi smo bili u većini! O, Bože, mi smo bili u većini!
Htela bi da plačem, a moram da kunem. Moram da kunem naše Brankoviće, koji su se prodali za nekoliko patvorenih hiljadarki, koje im dadoše Nemci!

O, tužni Korutane! Nikad te nisu zvali pesnici drugim imenom, kad su pevali o Tebi. Tužni Korutane!

Kako ćete Vi malobrojni slovenski sinci i kćeri Korutanske oprati obraz, kojeg Vam poprskae blatom i đubretom prodajna braća Vaša? Nesretnici! Zar ćete moći da prkosite silovitoj tudinskoj najezdi, kad Vas izdaše vlastita braća?!

Zar ćete ostati za seme i cvasti i nositi ploda i radati decu, koja se ne će izroditi u janjičare?

Neka Vam Gospod dade mnogo snage i gordosti, da se odreknete brata, ako je bio izdajica, da se odreknete sina, ako je odmetnik, da prokunete kćer, ako se prodala tudinu i ostavite mater svoju, ako je primila mito Jude!

Oh, čitala sam u ovih šest godina nebrojno puta »Plać Jeremijin« u starome zakonu, jer sam i ja plakala nad sudbom naroda svoga ju-

goslavenskog. A na dan Koruškog plebiscita i na dan Rapallskog ugovora čitala sam plač Jeremijin po stoti i po sto i prvi put.

Razvaljuju na nas usta svi neprijatelji naši!

Domovi naši privole se tuđincima, nasljedstvo naše inostrancima!

Što je najbolnije: vlastitom krivnjom naše nesloge, naših domaćih svada, našeg neshvaćanja naših nacionalnih dužnosti!

TRIGLAV

Što Fudžijama Japancu, to je Triglav nama Slovencima. Sveta gora. Kad se Slovenac u tuđini seti svoje domovine, on se seti Triglava. Mi mali nikada nismo imali ni Moskve, ni Meke ali imali smo Triglav. Na njem su pradedovi naši palili žrtve bogu Perunu. Mi još danas na brdima molimo Boga. Po brdima se bele crkvice naše, jer naš narod zna, na vrhuncima, nad maglom, nad prašinom zemaljskom, u čistom gorskom vazduhu, tamo gde su divni, daleki vidici, bliže nam je, smrtnicima, večni i tajinstveni Bog. Baštinili smo tu spoznaju od praotaca naših, kojima je bio visoki naš, beli, čarobni i veličanstveni Triglav božanstvo uzvišeno i sveto, kojemu su se klanjali.

Oh, izgubili smo Triglav!

Triglav nije više sav naš. Uzeli su nam komad i njega koji nam je bio najsvetiji.

O, u Italiji sabiru novce, da na našem Triglavu postave spomenik malenome svomu kralju! Misle, da će porasti taj njihov maleni kralj, ako ga postave na naše najviše brdo.

O, Perune, koji spavaš vekove i kog smo zaboravili! Tebe zovem starca! Zar si sasvim nemoćan? Zar si mrtav za uvek? Zar ćeš dopustiti to ruglo, da na Tvojim ugaslim žrtvenicima, dižu spomenik malome sinu naroda, koji ganja decu Staroslavena Tvojih i hoće da ih zatre, kao potomke gamadi?! Trgni se. Perune! Ne daj da žigom sramote okruna naš Triglav!

O, jelene triglavski, Zlatorožel! Neprijatelji hoće, da Ti oskrvrne gnijezdo Tvoje! O, vila triglavska, sramote Te, osveti se! Igraj se sa svojim maglenim velom, zaslepi oči skvrniteljima! Bacaj kamenje na njih, guraj ih preko golih stena i strašne provalije svog doma. Neka poginu, koji se rugaju nama, koje voliš! Probudi, probudi starog slovenskog boga groma i bleska, sedog Peruna, da se razljuti i pobaca svetogrdnike onamo od kuda su došli! Potresi svojim belim glavama Triglave, da se skotrlja ruglo sa Tvog temena, ako se budu usudili naši tirani njime, da Te obeščaste!

O, Triglave, o ponose naš! U naše su srce dirnuli, kad su čak na Tebe digli svoju otimačku ruku.

VIPAVA

Vipavska dolina je vrt Kranjske. Kad deca vide prve zrele trešnje na trgovima u Sloveniji, znadu, da su iz Vipave.

Kranjska je gorovita zemlja. Na njezinim brdima u ostrim vetrovima dobro uspevaju šume, ali su voćnjaci siromašni i mnogo je sela, koja nikada ne videše cvat kajsija i bresaka, a bezbroj je dece slovenske, koja nikada ne okusiše groždja. Kad je prošćenje u župi ili sajam u općini dođu i k nama piljarice, filarke ili voćarke i u najudaljenije krajeve. Narod za njih nema posebnog imena; zove ih »Vipavke«. Svak tko zna, da su to one, koje razvoze rano vipavsko voće po čitavoj krajini i nema ga kod nas, koji ne bi znao za blagoslovljenu vipavsku do-

linu. Kad smo ko deca u pučkoj školi, visoko 850 metara nad morem, gde rano dolazi jesen a tako kasno proleće, čitali u pripovestima iz »Svetog Pisma« onu priču o ogromnom grozdu, kojeg su jedva jedvice nosila dva jaka momka na kolcu iz obećane zemlje, pomislili smo odmah na Vipavsku dolinu. Bog bi ga znao, možda i tamo zriju tako veliki grozdovi, kad je rodna godina! Što je bilo nama, deci voće, to je bilo odraslima vipavsko vino. Sve, što smo čuli mi Kranjci o Vipavi, bilo je samo ugodno i lijepo.

Tek ove jeseni prvog sam se puta u životu razočarala i rastužila nad vestima iz Vipave. Posetila me prijateljica iz školskih dana, koja je dugo već udata u Vipavi i tužila se nad talijanskom propagandom, koja šećerom miti one, koje hoće da zarobi.

»Poslaše u naša sela kinematografe i gramofone. Svaki čas obilaze talijanski časnici i zovu našu gospodu na zabave. A naše gospođe i gospođice pomamiše se za plesom s talijanskim oficirima. Na prste jedne ruke mogla bi izbrojiti one, koje su odolile i rađe žive kao koludrice, nego da bi se zabavljale s onima, koji nam narod ukovaše ponovno u lance ropstva. Što rađe gospodske žene, rađe i naše seljačke devojke. Naši muškarci su opori i tvrdi, a Talijani slatki, ko med. Primorci su otporniji, a njihove žene ponosnije; Talijani tamo uzalud mame narod u kinematografe, na koncerte i plesove. U našem je kraju zlo. Kranjci, kao da su izgubili staru otpornu snagu protiv tuđinske najezde. Za deset će godina predobiti narod u našim krajevima, a žene su, koje će ga izdati!«

Zar je istina? Zar je moguće?!

O, naše žene! Zar vi niste više čuvarice naših ognjišta?! O, naše žene, zar ste danas samo nevredne kćeri dobrih i vernih svojih slovenskih majki i baka, koje su naš narod spasile, da nije nestao, koje su mu do danas očuvale jezik, ma da se mimo naših domova prelevało more tuđinaca sa severa na jug i od juga na sever?!

O, vipavske žene, o, žene sviju naših krajeva, koji ostadoste pod Talijanima, zar hoćete, da vas danas sutra povest prokune?! Zar hoćete, da potomci naši pljuju po vašoj uspomeni i po vašim grobovima?! Zar hoćete, da se o vama kaže: I ovde po ovim krajevima, u ovim selima živio je prije naš narod ali su ga izdale žene i devojke! Družile su se i udavale za Talijane, zastidile se oca i majke, izdale i prodale svoj jezik, a decu, mesto da odgajaju kao svesne sinove i kćeri roda svoga, pretvoriše u izdajice! Oskvrnile su grobove pređa, svetu zemlju naših praotaca, okaljale ognjišta naša, zatajile krv svoju i prodale duše svoje tuđinu, jer je znao da laže, da miti, da obsenjuje!

Ne mogu da verujem, ne mogu! Glasine lažu! Volila bih, da i Ti, prijateljice moja iz davnih dana detinjstva mog, lažeš, da si me svesno prevarila i l i n e s v e s n o, nego da bude istina: da naše žene zaboravljaju na svoj narodni ponos i da slede zmijske glase tuđinaca, koji bi htio, da što prije, da što prije pretvori našu zemlju u svoju, a narod naš u ropski pokorne podanike.

SNEŽNIK

Mi smo Slovenci rođeni turiste. Kad se inače ili drugde sastane dvoje starih poznatih u žurbi na ulici, onda ureknu sastanak za posle podne ili drugi dan ili za svetak, ili kod kuće, ili u kavani ili gostioni. Desi li se u Sloveniji, onda ćeš čuti ovakav razgovor: »Imaš vremena posle podne?«

»Imam«.

»Dobro; a kamo ćemo ići?« — I ono će se dvoje dogovoriti, da idu na izlet, na koji »hribček« (brežuljak) u okolici. Naš svet voli da hoda. Mi volimo daleke šetnje, daleke izlete. Devojčice naše se ne hvale kad su dobile prvu haljinu za ples nego kada su se prvi puta popele na najviši breg u svome kraju. Roditelji mite decu obećanjem. »Ako budete dobri, povest' ću vas jedne nedelje na ovo ili ono brdo«. I deca bivaju poslušna, uče i trse se svakojako, da prisile roditelja, da iskupi, što je obećao.

Nekog ljeta ušao je neki osobiti život u nas »gospodsku« decu u našem kraju. Roditelji nam obećашe, da će nam »pokazati more«, ako budemo osobito dobri i valjani. I jednog lepog dana nas zbilja odvedoše na Snežnik.

U ranu se zoru digosmo te odvezosmo kolima na podnožje gore, da se pre reda ne izmorimo. Čitavo smo vreme pevali a naša nam se šumovita domovina činila u sjaju ranog sunca divnom i prekrasnom: pravi zemaljski raj. Tu i tamo na kojem brdu crkvice, u dolini seoce, a ponajviše sami zeleni pašnjaci i tanane smrekove šume. Kako je mirisalo u zraku, kako je bilo prijatno hodati po šumskim putevima obraštenim mahovinom, kad se započesmo penjati. Srca su nam bila tako radosna, da bi volela iskočiti iz grudiju i leteti vazduhom čistome, plavome nebu, kao one gorske ptice, koje videsmo, kako plove nad šumama lagano i ponosito — slobode gospodari.

»Molite Boga, da ne bude u nizini magle, inače ne ćete videti more«, kazivali nam stariji izletnici.

No mi smo znali, da ćemo ga videti, jer smo tako želili, da ga vidimo . . .

I videsmo more. U velikoj, velikoj daljini blistalo se nešto svetlog, srebrnog, tajinstvenog, svetog.

Teško smo verovali, da bi to bilo more, kojeg gledamo svojim očima, v o d e n o, da je to jedino mnogo v o d e. Da su nam rekli, da je to tekuće srebro, kojeg su nakapale zvezde, kad u noći s neba padaju, pričinilo bi nam se verovatnim.

»More!« — uzdahnuli smo, nešto ozbiljnog, pobožnog i velikog rodilo se u našim srcima: prva čežnja za ovim čudesnim srebrnim morem u daljini. Svako je dete u sebi mislilo: kad odrastem, poći ću onamo, da vidim to more sasvim iz bliza, da se u njemu okupam, da se po njemu do mile volje daleko, daleko navozim.

Stari nadučitelj, koji je bio takođe s nama, ma da mu je bila kosa već sasma seda, skinuo je šešir i pozdravio more ozbiljno i spoštovanjem. A kako on, tako učiniše i svi očevi naši i sva starija braća.

»Naše more!« rekoše.

A onda zapevaše:

»Buči, buči morje jadrjansko,
Bilo nekdaј si slovansko;
ko ob tebi hrastov brod,
vozil je slovanski rod . . .«

Sada Snežnik nije više naš imadu ga kao i more pod Učkom koje se odanle vidi — Talijani.

POSTOJNA — IDRIJA

Slovenci bili smo od vjkada siromašno pleme. U našim narodnim pesmama nema ni biserja, ni baršuna, ni zlata, ni bogatstva; naše pesme pevaju o »zelenim hribčecima«, od kuda su tako lepi vidici po šarenim poljima i svežim livadama. Pevaju o veselim devojkama, o karamfilu i rožmarinu, kojima one kite svoje drage »fantiče mlade«. Pevaju o mesecu i zvezdama, o travici zelenoj, koju ne gazi više dragi, jer ide drugim putem drugoj devojci. Pevaju o cveću, kojeg je mraz ofurio i o pticama, koje je odnela jesen. Naše pesme ne mare za dukate, ni za svilu; pevaju o maglicama na jezeru, koja brani da dragi dragu poseti na drugome bregu; pevaju o zvonovima, koji divno predivno zvone umrloj dragi, pevaju o lađici, koju vetar u daljinu tera i o miloj »ljubici sred' morja, ki b' rada moja bla«.

Naši stari nisu imali zlatom vezenih oprava, niti punih kesa, niti im je srce za tim bleskom žudilo. Ali volili su domaću goru, domaću »belu vasico«, sa »belim hajžicama«, gde je tekao tih, miran i radin život. Silno su volili »zemlico našo«, potočiće i »zelene travnike«. Slovincu nije na svetu ništa krasno tako, kao kraj, gde je odrastao. Tom lepotom naše grude diče se naše pesme, tom se lepotom naše domaje ponosi svaki Slovenac.

I zbilja, verujte, bez preterivanja: nigde na svetu nema toliko prirodni i tako raznolikih lepota na tako malome teritoriju. Zemlja na- pojena slovenskim znojem, zemlja pognojena slovenskim kostima je krasna i prekrasna.

Divan je plašt, u kojeg se zaodela majka mog slovenskog plemena. O, zato nas i tako boli, tako peče, da su rasparčali taj divan plašt, da su orobili našu majku i osakatili ju!

Imala je divan alem-kamen prikopčan na grudima, majka naša. Tako divan i blistav, da su iz daleka dolazili stranci, da ga gledaju. Majke mnogih bogatijih naroda nisu imale onakvog alem-kamena.

O, i tu retku skupocenost otrgli su pohlepni naši susedi našoj majci sa grudiju. Razgalili su svete njezine grudi, ozledili ih i mesto naša, naša divna majka nosi ranu na grudima.

Postojna nije više naša!

Postojna je talijanska!

Uzeli su joj jedino srebro, kojeg je imala siromašna majka našeg plemena u džepu: Idriju.

TRST, GORICA

U preratnom desetgodištu silno su nas gurali Nemci sa severa. U Štajerskoj je padalo selo za selom, kuća za kućom. Još je bilo gore u Koruškoj. Tamo smo se topili i drobili tužnom brzinom. Bili smo sto- leća tuđi robovi, ali na našim severnim granicama je rob gubio jedini imetak, kojeg mu ostaviše pređi: jezik narodni i svest narodnu. Celov- vac, Maribor prije centrumi naše kulture od godine su do godine po- stajali sve jače bašte nemačkih kolonista.

Na severu smo gubili snagu, ali smo se na jugu, zapadu prama Ta- lijanima, budili i jačali.

Tu je počeo da klije i buja nov narodni život.

U Trstu ekonomski. Na najvidljivijem mestu Trsta, kao kruna ogromnog trga, preko kojeg je moralo sve što je ulazilo u grad ili iz-

lazilo iz njega bilo morem, bilo željeznicom, digla se ponosna zgrada »Narodnog Doma«. Naši marljivi Slovenci postepeno su dobivali sve veći upliv na trgovinu u gradu. Predgrađe slovensko i okolica, stari naš slovenski kras, osvestiše se i nismo gubili ni deteta više, kolikogod se naprezala i mitila talijanska propaganda. Dole kod Miramara ispod starog Devina grada dobiše Slovenci u ruke prekrasno kupalište Sistijski. Rasli smo, budili smo se, jačali — svuda nas se osećalo. Kao da su nam davni grobovi vratili svoje mrtve. I već je tuđinac mogao da oseti: to je slovenska zemlja, a što je u Trstu Talijana, to su koloniste.

Ta onaj kraj je naš posed. Naš posed cvetna blagoslovljena polja oko Gorice, te Gorica sama.

Jedamput, pre rata učinila sam izlet preko talijanske granice u Videm, kojeg prekrstiše Talijani u Udine. O, sasma talijanski grad. Tipično talijanski grad. Glavni trg — jedna lepa, mala, ukusna kopija trga svetog Marka u Mlecima.

Podoh i u gradski muzej. Dvorana se reda za dvoranom. Promatram sve kako se to u muzejima i galerijama promatra. A najedamput kao da je električna struja prošla čitavim mojim telom, kao da mi je duša zalepršala u grudima. — Kod prozora stoje dvije slične figure: muškarac i žena. Ta to su Slovenci! To je gorenjska nošnja! Kako dođoše oni ovamo u talijanski muzej, talijanskoga grada u talijanskoj Furlaniji?

Zapitah: »Tko su ovi?«

»Tako su se nekada nosili seljaci u okolici. Još ih ima dosta po brdinama.«

I setih se: ta to su naši mletački Slovenci! Kad sam o njima prije čitala, pričinjalo mi se, da su to bajke prošlosti, lepe utvare, kojima mali narodi teše maštu svoje dece.

A ne bijaše bajka. Razgovarala sam s njima a za vreme svjetskog rata mnogi je Slovenac i Hrvat u njihovim domovima posijanim diljem čitave Furlanije razgovarao u svome vlastitome jeziku i čudio im se, kako su se održali bez škola, bez dodira sa svojim.

Gorica! Sunčana Gorica! Ono za što bijaše naša Ljubljana odviše konzervativna ili premalo poduzetna, to nam je stvorila Gorica. Pedagošku Maticu, socijalnu Maticu s mnogobrojnim edicijama. Prvu našu znanstvenu reviju »Veda«; prvu našu socijalnu reviju »Zapiske«.

O, sunčana Gorica! O, zelena Soča!

Koliko te je slovenskih kćeri pitalo s Gregorčičem:

Mar veš, da tečeš tik grobov,
Grobov slovenskega domovja?

Bezbrojno puta bijaše recitovana ova proročka pesma Soči, nama su klecala kolena, a srce nam se grčilo od boli. — Već se jedamput ispunilo proročanstvo pesnikovo, a možda će se morati još jednoć ispuniti:

Nad tábo jasen bo oblok,
kroz tebe pa svinčena toča
in dež krvav in solz potok,
in blisk in grom — oh, bitva vroča!
Tod sekla bridka bodo jekla,
in ti mi boš krvava tekla:
Kri naša te pojila bo,

Sovražna te kalila bo!
Takrat se spomni bistra Soča,
kar gorko ti srce naroča:
Kar bode shranjenih voda
v oblakih temnega neba,
kar vode v tvojih bo planinah,
kar bode v cvetnih jo ravninah,
tačas prodrvi vse na dan,
narasti, vkipi v tok strašan!
Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi,
ter tujce, zemlje — lačne, vtopi
na dno razpenjenih valov!

Gorica bijaše u svetskome ratu pretvorena u ruševine, a u Trstu bude zapaljen ovog proleća »Narodni Dom« od divlje talijanske rulje.

Moje je srce htelo, da očajava. Koliko je već naroda, velikih i moćnih, iščezlo sa kore zemaljske, a da im jedva naučenjaci znadu za spomen. Moje je pleme maleno, nejako. Nikada još ne bijaše slobodnim gospodarom svoje sudbine, nikad još do sada ne dopustiše neprijatelji njegovi, da se sjedini s braćom u jedan narod. Isčeznut ćemo, a vremena će zamesti trag našeg postojanja.

Tako plakah u duši svojoj.

Kad ali začuh jeku iz daleka, jeku iz izgubljene Gorice, koja ne će da ostane izgubljena plemenu mome i narodu mome. Divnu jeku jedne naše slovenske pesme.

U Gorici, koja se jedva počela da diže iz ruševina naši pevaju! Naši pevaju, ma da im prete talijanske bajunete i podmukle bombe podmuklih talijanskih fašista!

Blagoslovljena jeka svete pesme zatalasaj se, zatalasaj se od Gorice gore na Korušku stranu i dole prama Istri, i Reci, i otocima, i Šibeniku. Zatalasaj se i budi duše jugoslavenskog naroda, koje su klonule! Trgni ih, podigni ih, zapali ih!

Hej, Slaveni, jošte živi riječ naših dedova,
dok za narod srce bije njihovih sinova!
Živi, živi duh slavjanski, živet ćeš vekoma!
Zalud ponor preti pakla, zalud vatra groma!

Kao blagoslov nosi vetar jeku diljem otete zemlje mojih otaca.
Kao baklje plamsaju srca.

A pesnice se grče junačkim sinovima mog roda kad gromko pevaju ogorčenu i tamnu kletvu:

Bio proklet bio proklet, bio proklet, izdajica domovine!

ISTRA, SIROTICA

Zemlja, koja nikad ne bijaše izorana i posijana, je najzahvalnija za seme, koje u nju metneš i najbolje vraća proljetnu muku, kad nadode vreme žetve.

Naša Istra, sirotica ima mnogo kamenja, njena polja nisu bogata, njeni vrtovi su maleni — ali su blagoslovljena i plodna srca sinova i kćeri njezinih.

Dugo bijaše Istra sirota, kao njiva, udaljena od puta, na koju je gospodar zaboravio. Ne šalje sluge sa plugom, da ju izoru, ne dolazi ni on, i nijedan od sinova njegovih sa sjemenjem, da joj ga poveri. Neplodna je i pustouguje.

Takova bijaše dugo Istra, sirotica. Dok ne odnese vetar nekoliko iskri od svete vatre, od koje živi naš narod, koja mu svetli i koja ga grije, i tamo gore u zaboravljenim istarskim brdima ne zapali nekoliko čistih, mladih, požrtvovnih srdaca. Sva su usplamtela, osvetlila okolinu, ogrijala braću i sestre. I svaki dan nalazi sve više kopača i orača, sve više sijača na pustojoj njivi. A Istra, sirotica, proklinjala, zazelenila se. Narod procvao, kao breskve i trešnje na proplanku, svaka se duša otvorila.

Već se približuje prva žetva i obećaje bogat plod. Samo je još malo drača ostalo gdeđe retko po njivama.

Dodoše silni vihor, ugasiše mnoge divne plamene, polomiše drveće, na kome plod još nije dozrio, pritisnuše biljke, koje joj ne mogu dati pšenice, u zemlju, u blato. Drač opet raste.

Gospodar zavolio njivu i teško mu je, što mu je ote zao susjed. Zao susjed, koji gazi po vernim srcima, kao da su pusto kamenje. Zao sused i lud sused, koji voli više pustoš i drač, nego da dopusti, da dozrije ono, što on nije posijao.

Istra, sirotica, najzahvalnija i najmlađa kći naših narodnih buditelja, otrgali su te majci, a nisi se još mogla ni ogrijati na njezinome krilu, na suncu slobode.

Ne misli, Istro, sirotice, da te je majka zaboravila! Nije i ne može, da te zaboravi! Ti si kao dete, kojeg su još malog i nejakog majci ukrali iz naručja. Majke vole najviše izgublenu decu. Njoj si najlepša, najmilija i radi tebe, pepeljuge male, ona ne može, da se veseli i ponosi porodom svojim, koji je već zrio, koji je temelj i opora kuće njene. Ona će jadikovkama puniti uši odraslih sinova i odraslih kćeri svojih, tako dugo, dok te ne nađu, ne otmu i ne dovedu natrag majci, da te zagrlji, da te se naveseli, da te poseduje.

Ne boj se, Istro, sirotice, najmlađe dete majke naše, najskromnije, najblagodarnije, najprivrženije! Nisi bila lepotica, ali te je majka zavela, jer je bilo tvoje srce odano, jer je tako toplo ljubilo i toliko harnosti obećavalo, jer je bilo kao njiva prvi put preorana i posijana, kao vrt u proljeće, koji cvate i obećaje bogatu i plodnu jesen.

Istra, sirotice naša, ne kloni, ne očajavaj, ne zaboravljaj! Doći će dan, kad ćeš biti opet naša!

RIJEKA

Stidim se, stidim se sama pred sobom.

Zar nisam bila i ja jedna od onih, koji smo se rugali D' Anunziju i zvali ga šarlatanom i operetnim komedijašem?

On nije šarlatan, niti je komedijaš! Postigao je, što je htio: — oteo nam je Rijeku. Oteo nam je Lovran, oteo nam je Opatiju, Kastav, uništio je pred svetom veru u našu snagu.

Jesmo li još oni, koji smo bili?

Mnogo sam puta sanjala za vreme rata, osobito one najstrašnije jeseni, kad je smalaksala junačka Srbija i kad je rana zima ubijala ledom i gladom srpsku vojsku u gudurama Albanije na golgotskom

odstupu — sanjala sam, da polazim u zatvor k Principu pa da ga gledam. Da ga gledam čitave satove raskolačenim očima od neizmernog užasa i neizmerne samilosti.

Videla sam ga klonula pod gigantskim teretom O d o g o v o r n o s t i. Kao da je svaka smrt svakog pojedinog srpskog sina padala kao crna, tragična avet na njegovu izmučenu dušu. Smrt na vešalima bio bi melem, opojna slatkoća zaboravi — ali on je živio! — A ja sam mu se divila, da živi.

Ja sam mu se divila da živi, da si vlastitim zubima ne rastrga arterije na rukam da ne udara glavom o zid dok mu ne pukne lubanja i dok se ne razprsu moždani po uzničkom podu i po uzničkoj steni. — Moždani, koji su m o r a l i, da misle i koji bi mislili još i na smeću, dok se sasna ne raspadnu.

Činio mi se velikim i strašnim, i neizmerno jakim, jer je živio. Jer je mogao, da živi, kad je njegov narod lutao po tuđim brdima i umirao od gladi i kužnih bolesti na obalama tuđih mora.

O kolika snaga vere! On veruje u pobedu svog naroda, kad je najteže verovati u tu pobedu, kad je ta vera božje iskušenje! A on veruje jer može da živi!

Jer moglo je biti to i konac njegovog naroda. Moglo je doći mesto Oslobođenja i Ujedinjenja novo petstogodišnje ropstvo. Albanija je mogla biti novo strašno, prestrašno Kosovo Srbije.

Strašne crne aveti su plašile Principa. Kostur za kosturom se stro-poštavao na njegovu dušu, a sablasni breg je rastao, rastao svakim trenutkom.

Pod ovim užasnim, gigantskim, očajno ogromnim teretom svijala se duša sarajevskog atentatora i trpila muke, pred kojima su puste šale sve grozote Danteovog pakla. A ta je duša sve to podnosila! Bila je snabdevena strahovitom, nerazumljivom i čudnom otpornošću duše srpskog naroda. Gigant je bio taj čovek, jer je mogao t a d a, da ostane živ i da si vlastitom rukom u paroksizmu očaja i bede ne iščupa grkljan iz vrata.

Mojoj je ženskoj duši bio nepojmljiv, sablastan, strašan. Drhtala sam pred njim od užasa i neizmerne, neopisivo tužne samilosti, kad sam u snu na satove i satove promatrala njegove očajne, strašnom tu-gom i strašnim prkosom napunjene oči. U divljem, strahovitom bolu, u mukama patnja mučeničkih gorio je mali slabašni plamenčić vere u P o b j e d u, u Uskrsnuće, kao žižak u crnoj noći, tako slaban žižak, da gotovo ništa ne rasvetljuje. Može da ugasne, može da se rasplamsa u ba-klju. To je bila v e r a. Sene su ju očaja okruživale, ali ona se nije nikada utrnula.

One neopisivo tužne, neopisivo očajne, neopisivo krasne i luđački napaćene oči Principove u tajinstvenim i sablasnim mojim sanjama, davale su i meni snagu, da verujem u onim teškim danima u Spas, u Pobedu.

Ipak mi je čovek, koji mi je davao tu utjehu i tu veru, ostao stran, taman, tajinstveno strašan, radi gigantske sablasne O d g o v o r n o s t i, koja se rukom tako opirala o njegova leđa, da su se krivila.

Tek danas te shvaćam, Principe!

Ja danas pitam: Zar nema među onima, koji su gnjilili u zatvorima D' Annunzijevih ardita ni jednog osvjetnika?! Zar nema, među onima,

koji su proterani sa svojih ognjišta, nikog, koji je dovoljno smion i dovoljno jak, da spasi svoj narod od čoveka, koji je seo na naš prag te ne će da ode, pa domaći ne mogu ni ulaziti, ni izlaziti?

Stotine mladića umire pod petama ardita, zar nemaju braće, niti otaca, da kažu onome, koji im je gurnuo u prerani grob krv njihove krvi: zub za zub, glavu za glavu.

Zar naše majke nisu rodile ni jedne Cordajke?!

Naše se devojke, kad su nesretne, bacaju pod tramvaje, naše udovice skaču kroz prozore i umiru sitnom i prljavom i beskorisnom smrću.

Zar nam Bog nije dao ni jedne Judite?!

Ja volim Reku.

Kad ću se opet voziti čamcem na jedra iz Kraljevice na Reku? Kad s Reke u Opatiju, da posetim Viktora Car Emina, koji je sada begunac već dve godine? Kad će biti istina što mi, prijatelju, zapisaste na uspomenu, 30. rujna 1918.:

»Učka i Velebit — dva golema stupa; vidim, kako sunce na njima gradi slavluk velike Sreće naše!«

Kad će to biti?

Imaju li naši političari pravo, koji nas mire i teše, da treba čekati, čekati, čekati . . .? Imaju li pravo, da ne smatraju D' Annunzija ozbiljnim? —

Nama, koji nemamo političkog talenta se čini, da je D' Anunzio postao za nas veoma ozbiljan trn u peti i da dosta šepamo radi njega.

I zato ne mislim samo ja na Principa i na komite.

OTOCI

Zar niste bili kao niz bisera oko vrata lijepe gospođe, ponosne i drage naše majke? Slični jedan drugome, a svaki drugačiji, s drukčim sjajem, sa drugačijim pečinama, sa svojom sopstvenom lepotom.

Srce mi žudi za vama, kao da sam i ja begunka, koja dve godine nije videla svog doma.

O, koliko sam vas zaželila! Vaših tihih, prekrasnih uvala, vaših lepih, čistih mestanaca i sela i kućica i dobrog naroda, koji živi na vama, daleko od svetske pokvarenosti. Plavog mora, koje vas okružuje, mira vašeg, samoće vaše, žarkog sunca i prebelog mekanog peska na obalama. I vaših divnih pećina, crveno ranom zorom ili zadnjim večernjim sunčanim tracima obojadisanih. I brzih lađa sa belim i žutim jedrima. I pustog kamenja vašeg i plodnih vinograda i zelenih tratina. I smilja i bosilja vašeg mirisavog i cipresa tamnih. Prebirem vas od kvarnera do Kotora, a čežnja ne zna, gdje bi počimala. — Dobrostiti Bože! Daj, da svuda pristanem na obalama ovog bogatog i divnog venca tvog, kojeg si nanizao uz našu obalu u divnom plavilu mora! Daj da okupam dušu i telo svoje u onim prekrasnim uvalama, da mi vetar ponese čamac u svaku dragu i da se moje oči do sita nagledaju tog predivnog uresa moje krasne domovine.

Otoci naši! Kao pesma ste lepi i dragi ste duši mojoj kao divan san. Neka vas Bog Jugoslaviji sačuva!

Tudi pirati posegnuše za nizom biserja oko vrata moje lepe majke i ne će da vrate što su oteli. O, domovino, o Jugoslavijo, kad ćeš biti dosta jaka, da silom uzmeš, što je tvoje?

O, žene na otocima! Budite plodne, kao ribe, jer nam treba mnogo vaših sinova, mnogo vaših kćeri, da dignu svoj glas, glas krvi naše, kad dođe do obračuna! Jer prošla su vremena Mlečića! Moj narod ne će više dugo, da robuje, kako je morao vekovima.

Bože veliki! Daj da još dočekam čas, kad bude moj narod povukao crtu na zemljovidu sredinom jadranskoga mora i reko Talijanima: »To je vaše, a ovo je naše!«

ZADAR

Ostavili su udicu u našem mesu. Da nas uvek bode i boli, da nam uvek smeta. Odviše smo mi velika i jaka riba, da bi mogli da misle, kako će nas jedamput pa bilo i u trenutku umornosti i slaboće privući ovom udicom k sebi. Ipak je ostavio u našem mesu kao klicu neke opasnosti za nas, kao znak njihove premoći, a našeg poniženja. Oni su tolika gospoda, da nikako ne mogu da dozvole, da ostane par stotina pravih a nekoliko hiljada talmi-Talijana pod našim krovom, dok smo mi naših njima morali da ostavimo šeststo hiljada duša!

Zadar, — ti od Austrije podržavana i od nje spašena kula tuđinska u našoj prekrasnoj slavenskoj Dalmaciji! Zar ćeš nam smetati do veka, zar ćeš nas do veka sećati, da su lukavi Mlečani zarobili naše miloljubive dedove i opustošili sve šume njihovih brda, pretvorivši ih u golo kamenje?!

Zadar! Pretvorit ćemo te u dušama svojima u žvižduk sirene, koja pomorcima u magli žviždi na oprez i seća ih opasnosti! Zadar, na našem si žalu a nisi naš! Htio, ne htio, ipak ćeš vršiti i ti nacionalnu misiju svoju — za nas! Bit ćeš pretnja mlitavcima: Čuvajte svoja ognjišta pred tuđincima, da vaša unučad ne mora da pati radi vaše neosveštenosti, radi vaše slaboće! Sramotno je klonuti, jer tko zna, kada će se roditi unuk dosta jak, da zbací sa sebe jaram, u kojeg ga upregnuše mlitavost i mlakost dedova!

RAPALLSKE RUŽE

Gospode naših diplomata primile su u San Margeriti nakon potpisa rapallskog ugovora divne kite ruža, kako bijaše to brzojavno objavljeno našim novinama.

Gospode, zar vam nije stupilo u obraze crvenilo ponosa? Silnog, ogromnog ponosa? — Koja je diplomatska gospođa primila u naše vreme tako skupoceno cveće? —

Rapallske ruže! Sigurno su divno mirisale. Ta to i ne bijahu ruže. To bijaše srce gradova i sela naših, otoka naših — srce predanih tuđincu. — Što je Kleopatrino vino, u kojem je bilo rastopljeno najskupocijenije biserje starog veka? — Mušica jedne prpošne žene.

Ali ono cveće, kojeg primiste, o gospode naših diplomata, tamo u San Margariti, bijaše izraz kurtuazije nekog, koji je ugovorom slabijeg protivnika primio na dar šeststotina hiljada duša našeg nroda! Pobjednik je mogao da bude zadovoljan i da daje predivnih ruža lepim gospođama naših diplomata.

Zar niste zaplakale gospode? Da ste barem zaplakale i suzama orosile skupe one i prekrasne a tako bedne i nesretne ruže? — Ali vi se jamačno nasmijaste uljudnim i ljubeznim smeškom otmenog sveta

onima, koji su vas darovali i ne misleći na to, kako skupe, kako skupe su one ruže po moj narod. — Šeststotina hiljada duša dao je moj narod za one ruže!

Niste vi krive, lepe gospođe, da je tako došlo. Ni vaši muževi. Ne kažem tog. Mi znamo svi, naš narod sam, sam je kriv svojim svađama kod kuće, svojom neslogom, da bijahu one ruže, koje primiste vi, tako skupo, tako užasno skupo plaćene. — I sudbina je kriva. Da je jednog starca u Washingtonu dvije, tri godine kasnije udarila djelomična kap, one ruže, koje primiste, bile bi nešto jeftinije po moj narod. — Svejedno.

Ipak, da ste zaplakale, da ste suzama orosile skupe one rapallske ruže, lepše bi bilo i pred Talijanima i pred našima. Neka bi znali, da su gospođe naših diplomata kćeri naroda, koji je izgubio šest stotina hiljada duša, kćeri, koje tuguju, kao što i onaj dio naroda tuguje, koji je morao da ostane pod tuđim krovom.

Davno su već povenule rapallske ruže, koje položiše Talijani u vaše ruke. Možda će jedamput i onaj rapallski ugovor biti samo komad papira bez vrednosti. Svi ugovori venu, sve verige pucaju, ako ostane narod živ i zdrav, ako raste i napreduje.

Sretni, koji će dočekati i taj dan, kad će se proširiti krov naše kuće nad svima sinovima i kćerima našeg plemena i naše krvi.

Čujem jeku silnih glasova naših mladića, kako pevaju po našim gradovima i našim selima diljem zarobljenih krajeva naših, kako pevaju jaku i velebnu pesmu:

Hej Slaveni jošte živi reč naših dedova,
dok za narod srce bije njihovih sinova!
Živi, živi duh slavjanski, živet ćeš vekoma!
Zalud ponor preti pakla, zalud vatra groma!

— — — — —

Još jače, još jače, tutnji jeka. Čujte, čujte ju vi svi! Neka vas plaši, neka vas opominje, neka vas hrabri svuda, svuda, gdje živi naš rod: kod kuće i vani po čitavome svetu, gdegod nas ima:

Bio proklet, bio proklet, bio proklet izdajica domovine!

